

Мурзабекова Ж.Т., Байдуллоев А.Х.

СОЦИАЛИСТИК МЕЗГИЛДЕ КЫРГЫЗСТАНДЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК МЫЙЗАМДАРЫНЫН КАЛЫПТАНЫШЫНЫН ЖАНА ӨНУГҮШҮНҮН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ

Мурзабекова Ж.Т., Байдуллоев А.Х.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КЫРГЫЗСТАНА В СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ ПЕРИОД

J.T. Murzabekova, A.Kh. Baydullov

SOME QUESTIONS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE ENVIRONMENTAL LEGISLATION OF KYRGYZSTAN DURING THE SOCIALIST PERIOD

УДК: 347.1

Макалада ХХ кылымдын 60-80-жылдарында Кыргызстандын экологиялык мыйзамдарынын калыптануу жана өнүгүүсүнө тарыхый талдоо жүргүзүлөт. 1962-жылдын 25-майында кабыл алынган «Кыргыз ССРинде жаратылышты коргоо жөнүндө» мыйзамынын ролу жана мааниси каралган. Курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча натыйжалуу чараларды жана аларды камсыз кылуунун бардык жаратылыш ресурстарын комплекстүү коргоо боюнча мамилелерди жөнгө салуучу механизмдерди сунуштабаса дагы биримдигинин идеясы сиңирилген. Жаратылыш ресурстарынын мыйзамдарынын калыптануу маселелери каралып, кабыл алынган жана маанилүү роль ойногон СССР Министрлер Кеңешинин токтомдоруна жана Кыргыз ССР Министрлер Кеңешинин токтомдоруна, ведомстволук ченемдик актыларга өзгөчө көңүл бурулат. 80-жж. акырында жаратылышты коргоону укуктук жактан жөнгө салуу жана курчап турган чөйрөнү коргоого комплекстүү мамиле кылууга багытталган калыптанып калган мыйзамдардын өз алдынча тармагына негизделген деген жыйынтык чыгарылат.

Негизги сөздөр: мыйзам, токтом, жаратылышты коргоо, кайра өндүрүү, Кыргыз ССРи, Министрлер Кеңеши, мыйзамдардын негиздери, коргоо механизмдери.

В статье проводится исторический анализ становления и развития экологического законодательства Кыргызстана в 60-80 годы ХХ века. Рассмотрена роль и значение принятого 25 мая 1962 года Закона «Об охране природы в Киргизской ССР». Указывается, что хоть он и не предлагал эффективных мер по охране окружающей среды и механизма обеспечения их выполнения, но вместе с тем это был первый нормативный правовой акт, регулирующий отношения по охране всех природных ресурсов комплексно, в нем была заложена идея единства всех природных объектов, подлежащих охране. Рассматриваются вопросы становления природоресурсного законодательства, особое внимание уделяется принятым и игравшим важную роль поста-

новлений Совета Министров СССР и постановлений Совета Министров КиргССР, ведомственных нормативных актов. Делается вывод о том, что к концу 80-х гг. правовое регулирование охраны природы основывалось на сформировавшейся самостоятельной области законодательства, нацеленного на комплексный подход к регулированию природопользования и охраны окружающей среды.

Ключевые слова: закон, постановление, охрана природы, воспроизводство, Киргизская ССР, Совет Министров, основы законодательства, механизм охраны.

The article provides a historical analysis of the formation and development of environmental legislation of Kyrgyzstan in the 60-80 years of the XX century. The role and importance of the law "On nature protection in the Kyrgyz SSR" adopted on May 25, 1962 are considered. It is indicated that although it did not offer effective measures for the protection of the environment and the mechanism for ensuring their implementation, but at the same time it was the first regulatory legal act regulating relations for the protection of all natural resources in a comprehensive manner, it was the idea of unity of all natural objects to be protected. The article deals with the formation of natural resource legislation, special attention is paid to the adopted and played an important role of the resolutions of the Council of Ministers of the USSR and the resolutions of the Council of Ministers of the Kyrgyz SSR, departmental regulations. It is concluded that by the end of the 80s the legal regulation of nature protection was based on the formed independent area of legislation aimed at an integrated approach to the regulation of natural resources and environmental protection.

Key words: law, regulation, conservation, reproduction, Kirghiz SSR, the Council of Ministers, the basics of the legislation, the mechanism of protection.

Кыргызстанда курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө алгачкы жолу ХХ кылымдын ортосунда кеп козголгон. Өткөн кылымдын 50-60-жылдары ири масштабда өнөр жайда, айыл чарбасында жаратылыш ресурстарын пайдалануу өсүп чыккан. Жердин арыктап

кетиши, жер катмарын сактоо, өнөр жай таштандылары менен агындылардын булгануусунун натыйжасынан сууларды коргоо. Жыгачты пайдалануунун көбөйүшүнүн бардыгы токойлорду коргоонун, токойлорду калыбына келтирүүнүн ролун жогорулатты [1, 3-б.]. Атмосфералык абанын булгануусунун алгачкы белгилери пайда болду, жаныбарлар дүйнөсүн укуктук жактан коргоо маселелери актуалдуу боло баштады.

Кеңири коомчулуктун жер казынасы болсо дагы, уранды казып алуунун жыйынтыгында радиоактивдүү булгануу көйгөйлөрү өзгөчө коркунуч жараткан. XX кылымдын 40-60-жылдары Кыргызстандын аймагында уран активдүү түрдө казылып алынган, андан мурас катары 33 жана жалпы көлөмү 11,9 млн м³ калдыгы менен 25 тоо урандысы калган. 33 калдык сактоочу жайлардын (хвостохранилище) ичинен – 28и радиоактивдүү (4,3 млн м³күб көлөмүндө), 5өө – жогорку токсиндүү 5,7 млн м³күб), 25 радиоактивдүү тоо урандысы (1,9 млн м³күб) Жалпысынан алганда, расмий маалымат боюнча учурда республикада 92 калдык сактоочу жайлар (хвостохранилище) жана жогорку токсиндүү тоо урандары менен жалпы көлөмү 286 млн тонн тоо өндүрүшүнүн радиоактивдүү таштандылары жайгашкан. Биринчи башкы мыйзам – «Кыргыз ССРинде жаратылышты коргоо жөнүндө» мыйзамы 1962-жылдын 25-майында кабыл алынган. Бул мыйзамдуу актынын өзгөчөлүгү, жаратылышты жана анын бардык объектилерин толугу менен, комплекстүү коргоого багытталган бул биринчиси болгонунда эле. Аны кабыл алуунун зарылдыгы жаратылыш комплексинин, жаратылыш чөйрөсүнүн биримдиги жана анын бардык элементтеринин бири-биринен ажырабас байланышынан улам келип чыккан. Буга чейин коргоо жөнүндө ченемдер өзүнчө жаратылыш объектилеринин укуктук режимин регламенттөөчү тармактык ченемдик-укуктук актыларда гана камтылган.

Мыйзамга ылайык, айыл чарба жүгүртүүсүнө тартылган сыяктуу эле, пайдаланылбаган: жерлер, жер казыналары, токойлор, суулар, типтүү ландшафттар, сейрек кездешкен эс алуу объекттери, курорттук жерлер, жаныбарлар дүйнөсү, пайдалуу жапайы фауна, атмосфералык аба сыяктуу бардык жаратылыш байлыктары мамлекеттик коргоого алынган.

Жалпысынан, Мыйзам 20 беренеден турган жана жаратылыш объектилеринин жалпы укуктук режимин аныктаган, алардын сандык эсебинин тартибин, сарамжалдуу пайдалануу жана кайра өндүрүү талаптарын, жаратылышты коргоого мамлекеттик жана коомдук көзөмөлдүн тартибин, жаратылышты коргоо билимдерин окутуу жана үгүттөө зарылчылыгын орноткон.

«Кыргыз ССРинде жаратылышты коргоо жөнүндө» мыйзамды кабыл алуу менен, мыйзам чыгаруучу сарамжалдуу пайдалануу жана жайынча кайра өндүрүүнү камсыз кылууга шарттай турган жаратылыш байлыктарын пайдалануу сыяктуу системасын юридикалык жактан бекитүү максатын өзүнүн алдына койгон. Ушундайча, Мыйзамдын 6-беренеси жапайы өсүүчү өсүмдүктөрдөн турган сырьену өндүрүүчүлөргө кайрадан жаңыланып чыгууга тоскоол болуучу жана жердин үстүнкү катмарынын бузулушуна алып келүүчү жырткычтык ыкмаларды колдонууга тыюуну камтыйт.

Жаратылыш ресурстарын пайдаланууну пландаштырууну жана эсептеринин тартиби мыйзам менен регламенттелет (13-бер.). Мыйзам пландаштыруучу жана чарбага ээлик кылуучу органдарга биринин пайдаланылышы башкаларына зыян келтирбеген жаратылыш ресурстарынын өз ара байланышын эске алуусун; аткарылуучу жаратылыш ресурстарын пайдаланууда республиканын учурдагы муктаждыктарын толугу менен канааттандырууну эле карабастан, сактыкка коюуну, кайра өндүрүүнү дагы караштырууну; дайыма, план тартибинде жаратылыш ресурстарын коргоого жана кайра өндүрүүгө каржы ресурстарын жана материалдык каражаттарды караштыруу жана бөлүү; эгер пайдалуу табигый жерлердин ордуна андан дагы баалуу жерлер же ишканалар, транспорт жолдору жана калктуу пункттар түзүлбөй турган болсо, алардын аянтын кыскартууга жол бербөө; өнөр жай, транспорт, коммуналдык жана курулуштун башка түрлөрүн долбоорлоо жана ишке ашырууда баалуу жаратылыш байлыктарын максималдуу түрдө сактоону камсыздоосун милдеттендирет.

Ушундай түрдө, «Кыргыз ССРинде жаратылышты коргоо жөнүндө» мыйзам менен биринчи жолу жаратылыш байлыктарын коргоо жана кайра өндүрүүнү уюштуруу жана жайылтуу үчүн зарыл мыйзамдуу негиздер түзүлгөн. Аны менен бирге, аталган Мыйзам көптөгөн декларативдик жана жалпы ченемдерди камтыган.

Жалпысынан алганда, аталган мыйзамды тарыхый көз караштан кароо менен, ал өз мезгили үчүн прогрессивдүү болгон деп айтууга болот. Ал курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча натыйжалуу чараларды сунуш кылган эмес, бирок аны менен бирге бул коргоого алына турган бардык жаратылыш ресурстарын комплекстүү коргоо боюнча мамилелерди жөнгө салуучу биринчи ченемдик укуктук акт болгон.

Мыйзам болгону жалпы негиздерин гана караштырганы шексиз, ошондуктан мыйзамдын жоболору ар кандай нускамаларда, эрежелерде такташтырылган, аларда конкреттүү жаратылыш объектилерин

коргоо жана кайра өндүрүү өзгөчөлүктөрү эске алынган. Мындан тышкары, конкреттүү жаратылыш объектилерин коргоо жана кайра өндүрүү талаптарын камтыган тармактык мыйзамдар жанаша өнүгүүдө. Ушундайча, 1967-жылдын 8-июнунда Кыргыз ССРинин Министрлер Кеңешинин «Шамал жана суу эрозиясынан жерди сактоо боюнча кечиктирилгис чаралар жөнүндө» токтому кабыл алынган [4, 91-97-бб.]. Жерлерди коргоо жана пайдалануу жөнүндө жалпы жана комплекстүү ченемдер 1968-жылдын 13-декабрында кабыл алынган ССР Союзунун жана союздук республикалардын Жер мыйзамдарынын негиздеринде бекитилген. Негиздерди өнүктүрүүгө карата 1971-жылдын 2-июлунда Кыргыз ССРинин Жер кодекси кабыл алынган [5].

Суу мыйзамдарынын негиздерин өнүктүрүүгө карата Кыргыз ССРинин Жогорку Кеңешинин IV сессиясы 1972-жылдын 28-декабрында Кыргыз ССРинин Суу кодексин бекитүү жөнүндө мыйзамын кабыл алган. Жер казынасын коргоону жана пайдаланууну укуктук жактан жөнгө салуу максатында 1975-жылдын 9-июлунда СССРдин Жогорку Кеңеши тарабынан ССР Союзунун жана союздук республикалардын жер казынасы жөнүндө мыйзамдарынын негиздери кабыл алынган. 1977-жылдын 22-ноябрындагы Негиздердин базасында Кыргыз ССР Жогорку Кеңеши тарабынан Кыргыз ССРинин жер казынасы жөнүндө Кодекси кабыл алынган.

Союздук республикалардын, анын ичинде Кыргыз ССРинин ченемдик актылары негизден улам жана СССР Министрлер Кеңешинин токтомдорун өнүктүрүүгө карата кабыл алынгандыгын практика көрсөткөн. Ушундайча, КПСС ЖК жана СССР Министрлер Кеңешинин 1972-жылдын 29-октябрындагы «Жаратылышты коргоону күчөтүү жана жаратылыш ресурстарын пайдаланууну жакшыртуу жөнүндө» жана Кыргыз ССР Министрлер Кеңешинин 1973-жылдын 10-майындагы мыйзамдарын өнүктүрүүгө карата 1972-жылдын 29-декабрындагы КПСС ЖК жана СССР Министрлер кеңешинин токтомдорун жүзөгө ашыруу жөнүндө токтом кабыл алынган [4, 34-46-бб.]. Бул токтомдордо коргоочу токой өстүрүүгө, токой тилкелеринин камтылышына тийиштүү көңүл бурулбай жаткандыгы, токой чарбасын жүргүзүүнүн эрежелери сакталбай жаткандыгы; жашылдандыруунун, талаа сактоочу жана жер сактоочу токойлордун, мамлекеттик коруктардын, заказниктердин, жашыл зоналар жана жаратылыш токой тилкелеринин бузулушуна жол берилип жаткандыгы айтылат. Токтомдор токойдогу отургузулгандарды андан ары өркүндөтүү жана коргоону талап кылат.

Аталган документ экологиялык үгүт иштерин күчтөндүрүү жөнүндө бөлүктү камтыгандыгы абдан

маанилүү, анда: «Калк арасында жаратылышты коргоо боюнча билимдерди жайылтууну күчтөндүрүү жана анын байлыктарын сарамжалдуу пайдалануунун маанилүүлүгүн түшүндүрүү зарыл деп эсептелээри» айтылган. Бул максаттарда телеберүү жана радиоуктуруу боюнча, басма, полиграфия жана китеп соодасын иштери боюнча, киномаатография боюнча мамлекеттик комитеттерге, маданият, саламаттыкты сактоо министрликтерине, «Знание» Бүткүл союздук коомуна жана башкалар телеберүү, кино, гезит, журнал жана китептер аркылуу жаратылышты сактоо ишин үгүттөө жана агартуучулукту ишке ашырууга болгон.

Тилекке каршы, учурда, актуалдуу болгондугуна карабай, азыркы Кыргызстанда аталган маселеге жетишээрлик көңүл бурулбай келет, анын натыйжасында, жалпыга жеткиликтүү ММКда экологиялык маалымат абдан аз берилет.

1970-жылдын 6-мартында республиканын министрлер кеңеши СССР Министрлер Кеңешинин 1969-жылдын 20-декабрындагы «СССРдин суу сакталган жерлериндеги көлмөлөрүндөгү балык запастарын кайтарууну күчөтүү боюнча чаралар жөнүндө» токтомун жүзөгө ашыруу жөнүндө токтом кабыл алган [4, 174-б.]. Бардык жапайы канаттуулар, айбанаттар, сойлоочулар жана кургакта да, сууда да жашоочулар республиканын мамлекеттик аң улоочулук фондун түзгөн, аны пайдалануу Кыргыз ССРинин аң улоо жана аң улоо чарбасы жөнүндө жобосу менен жөнгө салынган [4, 194-204-бб.].

Жаратылышты коргоо боюнча мамлекеттик иш-чаралар системасында илимий жана маданий мааниси бар жаратылыш комплекстерин коргоону уюштурууга абдан маани берилген. Бул максаттарда Кыргыз ССРинин Министрлер Кеңеши тарабынан Кыргыз ССРинин эс ала турган табигый объекттерди кайтаруу жөнүндө мамлекеттик жаратылыш-корук фондусу жөнүндө жобо кабыл алынган [4, 54-69-бб.].

Маанилүү болгондугуна жараша дагы СССР Министрлер Кеңешинин 1978-жылдын 1-декабрындагы «Жаратылышты коргоону күчөтүү жана жаратылыш ресурстарын пайдаланууну жакшыртуу боюнча кошумча чаралар жөнүндө» токтомду бөлүп көрсөтүү зарыл. Анда атап айтканда, өнөр жайды, транспортту, айыл чарбасын тез өнүктүрүү жана табигый ресурстардын көп санынын бардыгын пайдаланууга тартуу шарттарында жаратылышты коргоо жана жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу экологиялык жана социалдык көйгөйлөрдүн маанилүүлөрүнүн бири экендиги белгиленген. Токтомдо министрликтерге, ведомстволорго, ишканаларга жана уюмдарга 1978-1982-жылдар аралыгында суу сактоо курулмала-

рын куруу, атмосфералык абаны, өсүмдүк, жаныбарлар дүйнөсүн коргоо жана жерлерди рекультивациялоо боюнча тапшырмалар белгиленген.

Ошондой эле, жаратылышты коргоо боюнча иш-чаралардын аткарылышына мамлекеттик көзөмөлдү күчтөндүрүү максатында бардык аткаруу органдары курчап турган чөйрөгө өндүрүштүк жана башка таштандыларды азайтуучу технологиялык процесстерди жана жабдууларды түзүүнү камсыздоочу системаларды иштеп чыгуу жана сыйдыруу, тазалоочу жабдуу менен зыяндуу таштандылардын бардык булактарын камсыздоонун зарылдыгы, чектүү жол берилген ченемдерге чейин зыяндуу таштоолорду кыскартуу боюнча кошумча иш-чараларды кабыл алууга милдеттүү болушкан.

1985-жылдын 3-июлунда ССРдин Жогорку Кеңеши «жаратылышты коргоо жана жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу жөнүндө мыйзамдардын талаптарын сактоо жөнүндө» №479 токтомун кабыл алган. Анда кошумча экономикалык, уюштуруучулук, укуктук жана коргоо жана жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу жөнүндө, адамды курчап турган жаратылыш чөйрөсүн жакшыртуу боюнча башка чараларды кабыл алуунун зарылдыгын жана бул чөйрөдө мыйзамдарды кыйшаюусуз сактоону тааныган.

Ошондой эле, коюлушу менен катар, милдеттүү түрдө экологиялык экспертиза жүргүзүү уюштурулган, ал долбоорду бекитүүдө жана объектти пайдаланууга берүүдө таасирдүү чара катары болуп калышы керек. Ошентсе да, мыйзамдарда кайсы органга экологиялык экспертизаны уюштуруу жана жүргүзүү боюнча милдеттер жүктөлгөндүгү каралган эместиги менен кыйынчылык келип чыккан.

Бүтүндөй алганда, 60-жылдардын башында «Кыргыз ССРинде жаратылышты коргоо жөнүндө» мыйзамдын пайда болушу жаратылышты пайдалануу чөйрөсүн жөнгө салуучу жаңы мыйзамдарды иштеп чыгуунун башталышы да коомдун курчап турган чөйрөнү коргоо маселелерине болгон мамилесин өзгөрүшүн мүнөздөгөн. Курчап турган чөйрөнүн бардык элементтеринин комплекстүү мүнөзүн эсепке алуу менен укуктук актыларды акырындан системага салуу жүргөн, тигил же бул жаратылыш объектилеринин укуктук статусун такташтыруучу жана чектеш жаратылыш объектилерин сактоо максаттарында жаратылышты чектөө мүмкүнчүлүгүн караштыруучу жаңы ченемдик актылар ишке киргизилген.

60-жылдардын аягы 80-жылдардын башында кабыл алынган мыйзамдар жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдаланууну камсыздоо, алардын кеңири кайрадан өндүрүлүшү, сакталышы жана корголушу жөнүндө талаптарды камтыган. Бул мыйзамдардын

ченемдери жаратылыш ресурстарын пландаштыруу жана пайдаланылышын ишке ашыруучу мамлекеттик органдарга, мекемелер жана уюмдарга даректелген, бул өзүнчө жаратылыш ресурстарында эл чарбаларынын керектөөлөрүн канааттандырылышын камсыздоо менен ошол эле учурда алардын арыктап кетишине дагы жол бербөөгө мүмкүнчүлүк берген [6, 67-б.]. 80-жж. аягында жаратылышты коргоо ишине болгон мамилени түп-тамырынан бери өзгөртүү чечими кабыл алынган. Өлкөдө өкүм сүрүп турган экологиялык кырдаал жаратылышты коргоо чараларынын илимий жактан чабал иштелгендиги сыяктуу эле, жалпы эле экологиялык мыйзамдардын төмөн натыйжалуулугуна байланыштуу начарлоо тенденциясына тушуккан. Бул чечим жаратылышты жөнгө салуу жана курчап турган чөйрөнү коргоого карата комплекстүү мамилеге багытталган мыйзамдардын өз алдынча тармагын калыптандыруу үчүн негиз болуп калган [7, 137-б.].

ССР Союзунун жана союздук республикалардын Жер мыйзамдарынын негиздерин киргизгенден кийин жаратылышты пайдалануу тармактары боюнча мыйзамдарды дифференциациялоо башталат. Тоо, суу, токой жана башка жаратылыш ресурстар тармактар тийиштүү мыйзамдардын кабыл алынышы менен салыштырмалуу түрдө өз алдынча болуп калат.

Советтик жылдары кабыл алынган ченемдик актылардын санын талдоодон, ошондой эле жаратылышты сарамжалдуу пайдалануу жана жаратылышты коргоо боюнча аларда камтылган ченемдерден улам, 80-жж. акырына карата жаратылышты коргоону укуктук жактан көзөмөлдөөжаратылышты пайдаланууну жөнгө салуу жана курчап турган чөйрөнү коргоого, чарба ишинин кесепеттерин алдын алуу жана жоюуга багытталган комплекстүү мамилеге негизделген.

Мындан тышкары, 80-жж. аягында жаратылышты коргоо ишине карата мамилени түп-тамырынан бери өзгөртүү чечими кабыл алынган, себеби өлкөдө экологиялык кырдаал жаратылышты коргоо чараларынын илимий жактан чабал иштелгендигине байланыштуу болгондой эле, жалпысынан экологиялык мыйзамдардын аз натыйжалуулугу менен дагы төмөндөгөн.

М.М. Бринчукка кошулуу керек, себеби ал социалисттик мезгилде мыйзамдардын негизги жалпы кемчилиги катары, олуттуу боштуктардан сырткары, анда ченемдерди жүзөгө ашырылышын камсыздоочу «иштеп жаткан» механизмдин жоктугу болгон деп эсептейт [8, 82-б.]. Мыйзамдардын аз натыйжалуулугу, жаратылыш байлыктарынын арыктап кетиши жана курчап турган чөйрөнүн сапаттык абалынын туруктуу негизде начарлоосу – сыяктуу бул жана башка факторлор жаратылыш пайдалануу жана курчап турган чөйрөнү укуктук жактан жөнгө салууга болгон жаңы мамилелерди талап кылган.

Ушундай түрдө, коомдун өнүгүшүн коштогон процесстер жана көрүнүштөрдүн таасири астында жаратылышты коргоо проблемалары өсүп жетилди жана адамдардын ишмердигинин өз алдынча түрүнө жана багытына бөлүнүп чыккан. Дал ушул учурда биздин өлкөдө экологиялык көйгөйлөрдү чечүүгө болгон илимий көз караштардын системасын мындан ары тынымсыз өнүктүрүүнү алган.

Адабияттар:

1. Ширияева И.А. Становление и сущность природоохранной системы. - М., 2000. - С. 3.
2. Отчет Государственной инспекции по экологической и технической безопасности при Правительстве КР за 2016г. <http://www.geti.gov.kg>.
3. Ведомости Верховного Совета Кирг.ССР. - 1962. - №20.
4. Систематическое собрание действующего законодательства Киргизской ССР. - раздел X. - Фрунзе, «Кыргызстан», 1978.
5. Земельный кодекс Киргизской ССР // «Кыргызстан». 1971.
6. Бринчук М.М. О головном акте экологического законодательства // Государство и право. - 2001. - №11.
7. Мурзабекова Ж.Т. Теоретико-правовые вопросы кодификации экологического законодательства Кыргызстана // Республиканский научно-теоретический журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №5. - Бишкек, 2018.
8. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): учебник для высш. юрид. учеб.заведений. - М., 1998.

Рецензент: д.ю.н., профессор Арабаев А.А.
